

35 165 Verkiezingen

Nr. 40 Brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 18 juni 2021

De organisatie van een Tweede Kamerverkiezing is onder normale omstandigheden al een heel grote klus die veel vraagt van gemeenten en vrijwilligers. Dat geldt nog eens extra voor de Tweede Kamerverkiezing van maart jl. die onder zeer bijzondere omstandigheden is georganiseerd vanwege de coronapandemie. Dat vergde veel extra's van de gemeenten en de vrijwilligers, onder meer omdat nieuwe vormen van stemmen zijn gebruikt (briefstemmen en vroegstemmen in het stemlokaal) en omdat er extra maatregelen nodig waren in het stemlokaal. Dat de verkiezing toch in deze omstandigheden heeft kunnen plaatsvinden en zo goed is verlopen, is te danken aan tienduizenden mensen die zich met hart en ziel hebben ingezet om de verkiezing te organiseren. Dat is iets om trots op te zijn. Het kabinet wil langs deze weg iedereen daarvoor bedanken.

Sinds 2007 is het staand beleid dat het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) de verkiezingen evalueert. Met deze brief bied ik u de evaluatie aan van de Tweede Kamerverkiezing. De evaluatie (bijlage A) met alle onderliggende rapporten treft u als bijlage(n) bij deze brief aan¹.

In de evaluatie wordt gekeken hoe de verkiezing is verlopen, met als doel om na te gaan wat in de toekomst verbeterd kan worden. In deze brief ga ik nader in op de hoofdpunten van de evaluatie en de noodzaak van onderhoud aan en vernieuwingen in het verkiezingsproces voor de komende jaren.

Algemene terugblik Tweede Kamerverkiezing

De verkiezing van 17 maart 2021 is goed verlopen in de bijzondere omstandigheden vanwege covid-19 en de gevolgen daarvan voor het verkiezingsproces. De evaluatierapporten onderschrijven dat.

De kiezers hebben vertrouwen gehad in de wijze waarop de verkiezing is georganiseerd en zijn ook gaan stemmen. De opkomst is door de coronomstandigheden niet negatief beïnvloed. De opkomst, vastgesteld door de Kiesraad, bedroeg 78,7% en is vergelijkbaar met voorgaande Tweede Kamerverkiezingen (2017: 81,6%, 2012: 74,6%, 2010: 75,4%).

¹ Raadpleegbaar via www.tweedekamer.nl

Heel veel was noodgedwongen anders bij de Tweede Kamerverkiezing

Niet eerder zijn zo kort voor een verkiezing zoveel ingrijpende wijzigingen in het verkiezingsproces doorgevoerd. Niet alleen zijn er twee nieuwe vormen van stemmen geïntroduceerd (vervroegd stemmen in het stemlokaal en briefstemmen voor kiezers van 70 jaar en ouder), er zijn ook nieuwe regels gaan gelden voor de inrichting van de stemlokalen, voor de werkwijze en taakverdeling van de stembureaus, etc. Vanuit het ministerie van BZK is al het mogelijke gedaan om de gemeenten te ondersteunen.

De veranderingen waren noodzakelijk om het stemmen voor de kiezers, rekening houdend met de waarborgen van het verkiezingsproces, op een veilige manier te laten verlopen én om de stembureauleden veilig hun werk te laten doen. De tijd om al deze veranderingen te implementeren was bijzonder kort. Vanwege de pandemie kon dit niet anders, maar gezien vanuit de kwaliteit van het verkiezingsproces is het niet wenselijk dat majeure veranderingen zo kort voor een verkiezing worden doorgevoerd. De gemeenten hebben dat in het kader van de evaluatie nog eens benadrukt en ik deel die opvatting. De uitvoerbaarheid van het verkiezingsproces stond reeds onder druk, en deze veranderingen hebben het uiterste gevegd van de gemeentelijke organisaties. Voor de toekomst is er noodzaak veranderingen door te voeren in het verkiezingsproces die de uitvoerbaarheid vergroten, onder meer door een ruime invoeringstermijn voor nieuwe wet- en regelgeving te hanteren.

1. *Stemlokalen en stembureaus*

Voorafgaand aan de Tweede Kamerverkiezing heeft de Tweede Kamer het belang van voldoende en veilige stemlocaties onderstreept met de motie van het lid Van Raak (SP)² en de motie van het lid Özütok (GroenLinks)³.

Gemeenten hebben alles op alles gezet om voldoende stemlokalen te kunnen vinden en zijn daarin geslaagd. Het aantal stemlokalen op de verkiezingsdag van 17 maart is op hetzelfde niveau gebleven als bij de vorige Tweede Kamerverkiezing. Er zijn op die dag bijna 9.000 stemlokalen open geweest. Daarenboven zijn er op maandag 15 en dinsdag 16 maart nog eens (in totaal) meer dan 3.000 stemlokalen beschikbaar geweest waar kiezers konden stemmen. In totaal ging het om een kleine 12.000 beschikbare stemlokalen, waarin zo'n 13.000 stembureaus waren aangewezen.

Voor alle stembureaus zijn voldoende leden gevonden. Met een landelijke wervingscampagne heeft het ministerie van BZK de gemeenten geholpen om voldoende mensen te vinden. De campagne was uitermate succesvol, zo zeer dat

² Kamerstuk 35 590, nr. 15.

³ Kamerstuk 35 165, nr. 33.

bij de individuele gemeenten niet iedereen kon worden ingezet op basis van de landelijke aanmeldingen. Meer dan 80.000 mensen hebben zich aangemeld via de landelijke campagne. Dat er voldoende mensen zijn gevonden voor de bemensing van de stembureaus, onder wie ook veel jongeren, was een heel mooi resultaat. Dat wil niet zeggen dat daarover bij gemeenten geen zorgen zijn geweest. Veel gemeenten hebben leden uit hun reservebestand moeten oproepen. Voor veel gemeenten was het tot op het laatste moment ook een opgave om een mix te kunnen maken van stembureauleden met ervaring en nieuwe onervaren stembureauleden.

De campagne heeft geresulteerd in nieuwe aanwas voor de gemeenten van potentiële stembureauleden. Het is mooi dat dit ook veel jongeren betrof en dat uit de enquête onder stembureauleden blijkt dat 85% van de stembureauleden zich opnieuw beschikbaar wil stellen als stembureau lid. Daarbij stellen gemeenten het op prijs dat vanuit het Rijk blijvend gecommuniceerd wordt dat kiezers zich kunnen aanmelden als stembureau lid. Ik zal dan ook bezien op welke wijze er een vervolg aan kan worden gegeven.

Coronamaatregelen in de stemlokalen

Voor kiezers was het stemmen in het stemlokaal vanwege de coronamaatregelen anders dan bij de vorige verkiezingen. De voor de evaluatie uitgevoerde onderzoeken wijzen uit dat kiezers met veel vertrouwen zijn gaan stemmen in het stemlokaal. Er was duidelijk veel vertrouwen in de getroffen maatregelen. Kiezers hebben in het bijzonder het stembureau lid bij de ingang van het stemlokaal gewaardeerd. Gemeenten zijn zelf ook zeer positief over de rol van dat (nieuwe) stembureau lid en zouden willen overwegen die rol (ook als corona niet meer onder ons is) te handhaven.

De maatregelen die golden in het stemlokaal (1,5 meter afstand, mondkapje, handhygiëne, etc.) zijn zonder noemenswaardige incidenten nageleefd. Het RIVM heeft, na de verkiezing, in de zogenoemde clustermeldingen gekeken naar besmettingsclusters die mogelijk gerelateerd zijn aan de verkiezing. In het totaal aantal meldingen was 1 cluster (van 3 positieve personen) vanuit de GGD Twente terug te voeren tot de verkiezing. Geconcludeerd kan dus worden dat het stemmen in de stemlokalen op een veilige manier heeft plaatsgevonden.

2. Vervroegd stemmen op maandag 15 en dinsdag 16 maart

Voor het eerst kon in Nederland ook op andere dagen dan de verkiezingsdag (vervroegd) worden gestemd. Bij deze verkiezing was dat bedoeld om kiezers die (extra) kwetsbaar waren voor het coronavirus een mogelijkheid te geven in rustige stemlokalen te stemmen en daarmee ook kiezers te spreiden. Uit de enquête onder

kiezers blijkt dat ca. 20% van de kiezers vervroegd wil stemmen als die mogelijkheid er is en dat meer dan 25% van de kiezers zou overwegen vervroegd te stemmen. Vervroegd stemmen lijkt dus in een behoefte te voorzien. Het vergroot de toegankelijkheid van de verkiezing en stelt mensen meer in staat om zelf hun stem uit te brengen.

Vervroegd stemmen betekent wel dat de organisatielast van de verkiezing voor de gemeenten substantieel toeneemt. Gemeenten hebben daar in het kader van de evaluatie ook zeer expliciet aandacht voor gevraagd. Er komen zo bijna twee volle verkiezingsdagen bij en er moeten voor die dagen zowel geschikte stemlokalen als stembureauleden worden gevonden. Gemeenten hebben enkele suggesties gedaan voor het verlichten van deze last. Zo vinden gemeenten dat op de dagen voor vervroegd stemmen de stemlokalen niet tot 21.00 uur open hoeven te zijn, maar al om 18.00 uur zouden kunnen sluiten. Van de avondopenstelling is door kiezers nauwelijks gebruikgemaakt, en het sluiten van de stemlokalen om 18.00 uur geeft gemeenten de mogelijkheid om al vroeg in de avond de stemlokalen op te ruimen, de stembussen te vervoeren en die beveiligd op te slaan. Voor de komende herindelingsverkiezingen ben ik voornemens de Tijdelijke wet verkiezingen covid-19 hierop aan te passen. Een wetsvoorstel daartoe heb ik onlangs in consultatie gebracht en leg ik op korte termijn voor aan de Afdeling advisering van de Raad van State. Als de Kamers met dit wetsvoorstel instemmen, en de Tijdelijke wet verkiezingen covid-19 (op onderdelen) in werking blijft, zal derhalve ook bij de komende herindelingsverkiezingen in november 2021 vervroegd stemmen mogelijk zijn.

Naar de mening van het kabinet zou vervroegd stemmen ook als de pandemie voorbij is, toegevoegde waarde kunnen hebben om de toegankelijkheid van de verkiezingen te vergroten. Een introductie van vervroegd stemmen zou naar mijn oordeel gepaard kunnen gaan met vermindering van het maximale aantal aan te nemen volmachten tot maximaal 1 per kiezer. De Kiesraad heeft er ook nog eens nadrukkelijk op gewezen dat de volmachtregeling zou moeten worden beperkt, en heeft geconstateerd dat bij de afgelopen verkiezing de volmachtregeling, ondanks de verhoging naar maximaal 3 uit te brengen volmachtstemmen, in een lagere behoefte heeft voorzien dan gebruikelijk. Dat zou overigens ook mede het gevolg kunnen zijn van de andere manieren waarop men deze verkiezing zijn stem kon uitbrengen. Het volgende kabinet zal over de introductie van vervroegd stemmen, mede gelet op de financiële consequenties, de besluitvorming moeten afronden.

3. *Briefstemmen voor kiezers van 70 jaar en ouder*

Het stemmen per brief voor kiezers van 70 jaar en ouder is bij de Tweede Kamerverkiezing, in de Tijdelijke wet verkiezingen covid-19, mogelijk gemaakt vanwege de coronapandemie. Aan deze kiezers, die ten tijde van de verkiezing

generiek extra kwetsbaar waren voor het coronavirus, is daarmee de optie geboden om zelf te stemmen zonder daarvoor naar het stemlokaal te gaan. Briefstemmen heeft bij de Tweede Kamerverkiezing in een duidelijke behoefte voorzien. Dat blijkt uit het aantal kiezers van 70 jaar en ouder dat per brief heeft gestemd (ruim 1,1 miljoen van de 2,4 miljoen kiesgerechtigden).

In de evaluatie (in hoofdstuk 3 van bijlage A bij deze brief) wordt uitgebreid beschreven hoe het briefstemmen bij de Tweede Kamerverkiezing is verlopen. Daarin wordt ook ingegaan op de oorzaken die hebben geleid tot terzijdeleggingen waardoor briefstemmen niet konden worden meegeteld. Ook de tussentijdse aanpassing van de werkwijze (doorgevoerd op 16 maart 2021) voor de briefstembureaus komt daarbij aan de orde. Deze aanpassing is doorgevoerd om het mogelijk te maken dat de briefstembureaus de briefstembiljetenvelop bij de vooropening zouden kunnen openmaken om te zien of de kiezer daarin zijn stempluspas had gestopt. Het is uiteraard beter om te voorkomen dat pas op zo'n laat moment nog een ingrijpende wijziging nodig is. Na advies van de Kiesraad en de Afdeling advisering van de Raad van State is deze stap echter genomen, om te voorkomen dat briefstemmen niet meegeteld konden worden omdat de kiezer zijn stempluspas samen met het stembiljet in de briefstembiljetenveloppe had gestopt.

Briefstemmen is complexer voor veel kiezers dan het stemmen in het stemlokaal. Briefstemmen vergt meer handelingen van de kiezer en bij omissies/fouten bestaat het risico dat de stem niet kan worden meegeteld. Die complexiteit is ook bij de Tweede Kamerverkiezing gebleken.⁴ Er zijn aanpassingen denkbaar bij het briefstemmen dat de complexiteit en daarmee de foutkans wordt gereduceerd. Door het briefstemmen alleen op aanvraag mogelijk te maken ontstaat bijvoorbeeld de mogelijkheid om de betreffende kiezers op een meer directe manier te informeren over het briefstemmen. Dat zou fouten kunnen voorkomen. Ook zou de aparte envelop voor het briefstembiljet kunnen vervallen of aangepast kunnen worden waardoor kiezers niet meer die envelop gebruiken om hun briefstem uit te brengen. Echter ook met dergelijke verbeteringen zal de foutkans bij briefstemmen altijd groter zijn dan bij het stemmen in het stemlokaal. Dat wijst het briefstemmen voor de Nederlanders in het buitenland uit, maar ook de ervaringen in andere landen die briefstemmen kennen als een vorm van vervroegd stemmen.

Briefstemmen kent, zoals ook aan de orde is gekomen bij de parlementaire behandeling van de Tijdelijke wet verkiezingen covid-19, nadelen. Net als andere vormen van stemmen die buiten het stemlokaal plaatsvinden, kent het briefstemmen risico's die zich niet voordoen in het stemlokaal. Zo zijn het stemgeheim en de stemvrijheid bij briefstemmen niet te waarborgen. Ook zijn er risico's (zoals ontvreemding van briefstemmen en mogelijk misbruik daarvan door

⁴ Zie onder meer Aanhangsel Handelingen II 2020/21, nrs. 2021, 2026 en 2027.

een andere kiezer) die maar in beperkte mate te mitigeren zijn. Maatregelen zoals een aanvraagproces, grotere persoonsgebondenheid van de stempas bij briefstemmen, controles, etc. die de nodige uitvoeringsconsequenties meebrengen (en dus tijd vergen om te kunnen implementeren). Dat blijkt ook uit het rapport dat in opdracht van het ministerie van BZK voor de evaluatie is opgesteld door Verdonck Klooster & Associates en dat als bijlage bij deze brief is gevoegd⁵.

Het kabinet wil voor de toekomst nader overwegen of een vorm van briefstemmen voor kiezers binnen Nederland kan worden ingevoerd. Mogelijk kan deze vorm van stemmen, maar dan op aanvraag, toch een waardevolle aanvulling zijn om het stemmen zo toegankelijk mogelijk te maken. Dat vergt echter zorgvuldige overwegingen. Er moet daarover een inhoudelijke discussie plaatsvinden waarbij de risico's goed worden afgewogen tegen de mogelijke voordelen. Die discussie wil het kabinet graag voorbereiden door een discussienota op te stellen. Aan de hand daarvan en met de onderzoeken die zijn uitgevoerd voor de evaluatie van de Tweede Kamerverkiezing kan het debat met uw Kamer gevoerd worden.

4. *Stembiljet en kandidaatstellingsprocedure*

Het aantal partijen dat heeft meegedaan aan de Tweede Kamerverkiezing is niet eerder zo groot geweest en dat heeft gevolgen gehad voor het stembiljet. Met veel moeite is het (net) gelukt om alle partijen (horizontaal) naast elkaar weer te geven. Gebruik van papier met een grotere afmeting dan 100 cm x 70 cm is niet mogelijk.⁶ Dit is in de productie het maximaal haalbare.

Het is duidelijk dat de grens van wat er kan met het huidige stembiljet is bereikt.

Veel kiezers hebben opmerkingen gemaakt over de omvang van het stembiljet dat bijna niet meer volledig open te vouwen is in het stemhokje. Ook voor het tellen van de stembiljetten, zeker met inachtneming van de 1,5 meter-afstandregel, was de omvang van het stembiljet problematisch. Gemeenten en ook de Kiesraad hebben in het kader van de evaluatie daarom opnieuw opgeroepen om nu zo snel als mogelijk experimenten mogelijk te maken met een nieuw model stembiljet dat kleiner is en ook de potentie heeft om elektronisch te worden geteld. Een wetsvoorstel om deze experimenten mogelijk te maken ligt bij de Tweede Kamer (Kamerstuk 35 455). Door de voorbereidingen voor de Tweede Kamerverkiezing heeft de voorbereiding van de experimenten(wetgeving) aan de zijde van de regering vertraging opgelopen. De nota naar aanleiding van het verslag is recent uitgebracht (Kamerstuk 35 455, nr. 6).

⁵ Raadpleegbaar via www.tweedekamer.nl

⁶ Voor een briefstembiljet is met het huidige stembiljet een afmeting van 100 cm x 60 cm het maximaal haalbare. Het stembiljet moet namelijk zo worden gevouwen dat het past in een envelop van het formaat C5+.

Ik hoop dat de Tweede Kamer de behandeling van dit wetsvoorstel snel kan afronden zodat de Eerste Kamer zich daarover kan uitspreken. Dat zou het mogelijk maken om in 2022 bij de gemeenteraadsverkiezingen een eerste experiment in enkele gemeenten te houden.

Wat de productie van het stembiljet betreft heeft de Tweede Kamerverkiezing weer laten zien hoe tijdkritisch dit proces is. Het stembiljet kan niet eerder geproduceerd worden dan nadat onherroepelijk vaststaat welke partijen en kandidaten meedoen aan de verkiezing. Doordat er beroep mogelijk is tegen de besluiten van het centraal stembureau ten aanzien van de kandidaatstelling kon de productie bij deze verkiezing pas vanaf 16 februari 2021 starten. Dat gold ook voor de overzichten van kandidaten die de kiezers uiterlijk 4 dagen voor de verkiezing thuis moeten ontvangen. De tijd voor de productie (opmaken, drukken, vouwen, verpakken, verzenden, etc.) van zowel de stembiljetten als de overzichten van kandidaten, dat immers in dezelfde periode moet plaatsvinden, is zo beperkt dat er geen enkele ruimte is om eventuele calamiteiten te kunnen opvangen.

De Kiesraad heeft in zijn advies over de evaluatie ook uitdrukkelijk aandacht gevraagd voor de procedure van de kandidaatstelling en de problemen (mede als gevolg van fouten bij de indiening van kandidatenlijsten en de daarvoor benodigde stukken en gegevens) die de Kiesraad als gevolg daarvan ervaart. Ik deel daarom de opvatting van de Kiesraad dat deze procedure aan herziening toe is. Ik zal de Kiesraad vanuit zijn ervaring als centraal stembureau vragen met verbetervoorstellen te komen voor het kandidaatstellingsproces.

Concluderend stel ik vast dat er in het verkiezingsproces vaak sprake is van een zeer tijdkritisch proces met fatale termijnen, en er (papieren) processen moeten worden gevolgd die kunnen leiden tot fouten. Het verkiezingsproces moet daarom naar mijn oordeel op een aantal onderdelen robuuster worden ingericht, ook, waar dit binnen de waarborgen kan, door processen in de organisatie te digitaliseren. De kwaliteit van het verkiezingsproces kan daarbij verder worden versterkt door de Kiesraad in de komende jaren een meer centrale, beoordelende en ondersteunende rol te geven in de uitslagvaststelling, inzet van digitale middelen en organisatie van de verkiezingen.

5. Stemopneming en berekenen uitslag van de verkiezing

De stemopneming (het tellen van de stembiljetten) was bij de Tweede Kamerverkiezing complexer dan anders. Dat kwam enerzijds, zoals hiervoor al opgemerkt, door de omvang van het stembiljet en anderzijds door de coronamaatregelen waardoor bij het tellen de 1,5 meter-afstandregel moest worden aangehouden en stembureauleden (en tellers) een mondneusmasker

moesten dragen. Zo urenlang tellen is heel belastend voor de mensen die dit werk doen.

Nieuw was dat de vervroegd uitgebrachte stemmen al op woensdag vanaf 07.30 uur konden worden geteld. Dat is gemeenten goed bevallen. Verbeteringen zijn mogelijk zodat gemeenten dit nog efficiënter en tegelijk betrouwbaar kunnen organiseren.

De tijd (vanaf de dag van stemming tot de beslissing over de toelating van de nieuwe Tweede Kamerleden) voor het berekenen en vaststellen van de uitslag en de toelating van de nieuwe leden is verruimd van 8 naar 14 dagen. Dat was ook nodig. Echter, de uitslagvaststelling ontbeert nog een transparant en controleerbaar proces om vroegtijdig fouten te kunnen herstellen. Bij uw Kamer is een wetsvoorstel aanhangig dat hierin voorziet.⁷ Ik bereid momenteel een nota van wijziging op dat wetsvoorstel voor, om tegemoet te komen aan enkele resterende uitvoeringsbezwaren van de gemeenten en de Kiesraad, en zet mij ervoor in om de behandeling voortvarend te kunnen voortzetten met het oog op inwerkingtreding voorafgaand aan de herindelingsverkiezingen van 2022 en/of de provinciale staten- en waterschapsverkiezing van 2023.

De commissie voor de geloofsbrieven heeft in haar verslag niet alleen aandacht gevraagd voor de kwaliteit van de stemopneming, zoals hiervoor genoemd, maar ook voor de kwaliteit van de processen-verbaal. Om de kwaliteit daarvan te bevorderen - het invullen ervan is vaak een eenmalige activiteit voor stembureauleden - ben ik voornemens na te gaan of een oefenvoorziening voor stembureauleden kan worden ontwikkeld.

De Kiesraad heeft samen met de gemeenten voor de Tweede Kamerverkiezing een controleprotocol gemaakt om te controleren of de programmatuur (OSV2020) waarmee de optellingen worden gemaakt om de uitslag te berekenen, juist heeft gewerkt. De Kiesraad heeft naar aanleiding van deze controle vastgesteld dat de programmatuur correct heeft gewerkt. Ik vind de introductie van deze controles bijdragen aan de transparantie en controleerbaarheid van het proces van de uitslagberekening.

6. *Toegankelijkheid*

Een goed toegankelijk verkiezingsproces is voor iedere kiezer van belang. De checklist 'toegankelijkheid stemlokalen'⁸ is sinds 2012 het kader voor de toegankelijkheid van de stemlokalen. Een stemlokaal is volledig toegankelijk als het aan alle criteria in de checklist voldoet. Bij de Tweede Kamerverkiezing zijn op 15, 16 en 17 maart steekproeven gehouden om na te gaan hoe het met de

⁷ Kamerstuk 35 489.

⁸ [Overige verkiezingsmaterialen en informatie | Publicatie | Rijksoverheid.nl](#).

toegankelijkheid was gesteld. Gebleken is dat de toegankelijkheid tot aan de stembus is verbeterd, maar dat nog niet alle lokalen volledig toegankelijk zijn. Een van de oorzaken daarvan is de aparte uitgang die vanwege corona in veel stemlokalen nodig was, maar niet overal toegankelijk was voor alle kiezers.

Ten opzichte van de vorige verkiezingen is de fysieke toegankelijkheid van stemlokalen toegenomen. Bij de verkiezing van het Europese Parlement (EP) in 2019 was 66% van de stemlokalen voldoende toegankelijk. Dit is bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezing in de steekproef gestegen naar 77%. Een naar mijn mening hele grote prestatie van de gemeenten nu vanwege corona kort voor de verkiezing gezocht moest worden naar veel andere/nieuwe stemlokalen.

De fysieke toegankelijkheid van stemlokalen is slechts een van de elementen van de toegankelijkheid van de verkiezingen. Bijvoorbeeld het op toegankelijke wijze informeren van kiezers is een ander belangrijk onderdeel. In de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezing is uitvoering gegeven aan het Actieplan toegankelijk stemmen⁹ dat is opgesteld door de ministeries van BZK en VWS, de VNG, de NVVB en de Kiesraad. Ook politieke partijen zijn opgeroepen om in heldere taal te communiceren richting de kiezers. In de bijlage is een weergave en evaluatie te vinden van de 10 actiepunten¹⁰. Ik heb het voornemen met de betrokken partners van het Actieplan bij eerstkomende verkiezingen middels concrete acties blijvende aandacht te besteden aan het thema toegankelijkheid.

Hoe gaan de herindelingsverkiezingen in november 2021 plaatsvinden

Nu de zorgen om de pandemie afnemen en veel personen in Nederland zijn gevaccineerd tegen covid-19, vindt de regering dat bij de komende herindelingsverkiezingen het verkiezingsproces weer zoveel als mogelijk terug kan naar het "oude" normaal. Dat wil zeggen dat een deel van de maatregelen die als noodmaatregelen nodig waren bij de Tweede Kamerverkiezing kan vervallen. In casu betreft dat met name het stemmen per brief (voor kiezers van 70 jaar en ouder) en het verhogen van het aantal volmachtstemmen dat een kiezer kan uitbrengen.

Nu er dankzij de vaccinatiegraad kan worden afgeschaald, wil het kabinet als eerste die veranderingen laten vervallen. Kiezers van 70 jaar en ouder zijn nu, anders dan bij de Tweede Kamerverkiezing, niet meer generiek kwetsbaar voor het coronavirus. Volgens de cijfers van het RIVM is de vaccinatiegraad onder de thuiswonende leeftijdsgroepen vanaf 65 jaar tussen de 73% en 91% voor de eerste

⁹ Bijlage bij Kamerstuk 35 300 VII, nr. 124. Zie ook [Actieplan Toegankelijk Stemmen | Rapport | Rijksoverheid.nl](#).

¹⁰ Raadpleegbaar via www.tweedekamer.nl

vaccinatie en neemt de vaccinatiegraad nog steeds elke week iets toe.¹¹ Er is daarom vanuit het oogpunt van de pandemie nu geen noodzaak (meer) dat deze kiezers per brief kunnen stemmen. Ook de uitbreiding van het aantal uit te brengen volmachten is niet nodig. De Tweede Kamerverkiezing heeft uitgewezen dat de behoefte aan het geven van een volmacht niet is toegenomen.

Als de Tijdelijke wet (Kamerstuk 35 590) uit voorzorg wordt verlengd – en de regering heeft daartoe een ontwerp bij uw Kamer voorgehangen (Kamerstuk 35 570, nr. 25) – blijft bij de herindelingsverkiezingen van november 2021 de mogelijkheid bestaan om op maandag en dinsdag overdag vervroegd te stemmen. Ook de mogelijkheid om een schriftelijke volmacht langs elektronische weg aan te vragen blijft bestaan. De basismaatregelen die gelden voor o.a. stembureauleden en kiezers en zien op de gezondheidscheck, de veilige afstand, hygiëne en persoonlijke beschermingsmiddelen, blijven vooralsnog gehandhaafd maar kunnen alsnog komen te vervallen als de ontwikkelingen rond het coronavirus daartoe aanleiding geven.

Het kabinet heeft een wetsvoorstel in consultatie gebracht om de Tijdelijke wet verkiezingen covid-19 in deze zin aan te passen. In dat wetsvoorstel zullen verder enkele verbeteringen worden meegenomen die voortvloeien uit de evaluatie.

Agenda voor vernieuwing en onderhoud verkiezingsproces

Verkiezingen zijn het kernproces van de democratische rechtsstaat. In Nederland is er veel vertrouwen in vrije en eerlijke verkiezingen. Tegelijk zijn er kritische geluiden. Het is van groot belang dat het vertrouwen in het verkiezingsproces hoog blijft. Er mag ook geen enkele twijfel ontstaan over hoe goed en betrouwbaar het verkiezingsproces is ingericht. Nu en in de toekomst niet.

De Kiesraad heeft in zijn evaluatieadvies opgemerkt dat daarvoor investeringen in het verkiezingsproces noodzakelijk zijn, waarbij ook de transitie van de Kiesraad tot verkiezingsautoriteit een belangrijke bijdrage kan leveren om het vertrouwen in het verkiezingsproces toekomstbestendig te houden. Daarvoor zijn volgens de Kiesraad in elk geval de volgende aanpassingen nodig: verbetering van het hele proces van kandidaatstelling tot de vaststelling van de uitslag, grotere transparantie, en meer mogelijkheden om eventuele fouten in het telproces te onderzoeken en te herstellen.

De gemeenten hebben er ook op gewezen dat deze Tweede Kamerverkiezing meer dan ooit tevoren duidelijk heeft gemaakt dat de uitvoering door gemeenten cruciaal is voor het organiseren van een veilige en betrouwbare verkiezing. Die uitvoering staat onder druk. De termijnen in het verkiezingsproces zijn krap,

¹¹ Zie: <https://www.rivm.nl/covid-19-vaccinatie/cijfers-vaccinatieprogramma>.

stembiljetten onhanteerbaar en door de noodzakelijke waarborgen in het verkiezingsproces is er veel druk op de uitvoering van het verkiezingsproces.

Ik onderschrijf de noodzaak om te investeren in vernieuwing en onderhoud van de robuustheid, toegankelijkheid en uitvoerbaarheid van het verkiezingsproces. Het is van belang dat iedereen die mag stemmen en die dat wil ook zoveel mogelijk zelf kan stemmen. Ook is het belangrijk dat iedereen die dat wil kan controleren hoe de verkiezingsuitslag tot stand komt en of het verkiezingsproces wordt uitgevoerd zoals de wet het voorschrijft.

Met de VNG, NVVB en Kiesraad ben ik daarom in overleg getreden over welke vernieuwingen en verbeteringen de komende jaren wenselijk zijn. Dat heeft geleid tot een gezamenlijke agenda met voorstellen. Deze agenda geeft weer welke maatregelen deze partijen en dit kabinet noodzakelijk vinden aan onderhoud en vernieuwing. Deze Verkiezingsagenda doe ik u hierbij toekomen (bijlage B)¹² en ik ga daarover graag het gesprek aan met uw Kamer. Deze maatregelen brengen ook kosten met zich mee, waarvoor veelal structurele financiële dekking noodzakelijk is. Gemeenten hebben ook aangegeven dat financiering randvoorwaardelijk is voor uitvoering van de agenda. Dekking is op dit moment echter nog niet aanwezig om nieuwe voorstellen in procedure te brengen. Gelet op de demissionaire status van het kabinet moet het volgende kabinet besluiten over de nadere uitwerking en dekking van deze agenda.

Onderdeel van deze verkiezingsagenda zijn de thans bij de Tweede Kamer aanhangige wetsvoorstellen. Zoals hiervoor aan de orde kwam, zijn deze wetsvoorstellen van belang voor het op korte termijn verbeteren van het verkiezingsproces. Het betreft:

- Nieuwe procedure voor de uitslagvaststelling (Kamerstuk 35 489)
- Experimentenwet voor een nieuw stembiljet (Kamerstuk 35 455)
- Structurele invoering van verbeteringen voor kiezers in het buitenland (Kamerstuk 35 670).

Naast deze wetsvoorstellen werk ik met de transitie van de Kiesraad aan de verdere bevordering van de kwaliteit in het verkiezingsproces. Hiermee krijgt de Kiesraad een meer centrale, instruerende, beoordelende en ondersteunende rol in het verkiezingsproces. De transitie van de Kiesraad is inmiddels in gang gezet met het bij de Kiesraad onderbrengen van verantwoordelijkheden voor het digitaal hulpmiddel voor de berekening van verkiezingsuitslagen.

¹² Raadpleegbaar via www.tweedekamer.nl

Het wetsvoorstel dat aan de verantwoordelijkheden en bevoegdheden omtrent het beheer en gebruik van het digitaal hulpmiddel verkiezingsuitslagen invulling moet geven is recent in consultatie gegaan. Ten behoeve van de extra taken die ik de Kiesraad wil geven ter bevordering van de kwaliteit in het verkiezingsproces bereid ik een apart wetsvoorstel voor.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
K.H. Ollongren